

A zsidó: a puhány okostojás

Az antiszemiták és filozemiták többnyire megegyeznek abban, hogy a zsidóknak jobban megy. Már amikor nem irtják, nem üldözik őket túlságosan, hanem hagyják, hogy a dolgok menjenek a maguk útján.

A filozemiták szerint a zsidóknak azért megy jobban, mert jobbak. Mert megérdemlik. Jobban tudják, amit csinálnak. Több köztük az okos, a zseni, a jó üzletember. Az antiszemiták szerint azért megy nekik jobban, mert a saját képükre alakítják a világot, a kapitalizmus is, a szocializmus is az ő képüket viseli, elszívják a levegőt a többiek elől, kizsákmányolják őket, uralkodnak rajtuk, már ha a többiek nem tesznek valamit ez ellen, hanem hagyják, hogy a dolgok menjenek a maguk útján. Ettől még az antiszemiták is gondolhatják, hogy a zsidók okosabbak, ügyesebbek, jobb üzletemberek és alkalmazkodóképesebbek. Jelentős részük gondolja is. Csak azt gondolják hozzá, hogy annál rosszabb. Annál kevésbé érdeklik meg, amiük van, és a helyet, amit a világban elfoglalnak.

Az antiszemita és a filozemita egymás tükörképe. Az antiakármi és a filoakármi egymást legitimálja. Ha lehet egy származási alapon meghatározott kollektívumot a többenél jobbnak gondolni, akkor lehet rosszabbnak is, és viszont.

Elég széles körű meggyőződés, hogy az ember köteles az identitásának megfelelő nép filójának lenni, és

az azzal ütköző, azzal érdekellentétben, konfliktusban, pláne háborúban álló nép antijának lenni. Ez lenne a nemzetteljesítmény – nálunk a magyarságteljesítmény – minimuma.

Aki nem ilyen, az nemzetidegen, gyökértelen, hazátlan bitang. Esetleg önmegtagadó, öngyűlölő zsidó.

Kérdés, mit kezdjen a zsidók – antiszemiták és filozemiták által egybehangzóan vélelmezett – jobban menésével az, aki az antiságot és a filóságot is elutasítja, szemitában is, másban is.

Mindenekelőtt le kell mondania arról, hogy a jobban menést valamilyen kollektív minőségnek tudja be. Hiszen ha van ilyen kollektív minőség, akkor van jobb nép és rosszabb nép, szeretetre méltóbb, megvetésre méltóbb, és akkor jogosult az anti is, a filo is. Az anti és a filo elutasítása éppen a kollektív minőség tételezésének elutasítását jelenti.

Ha ezt elutasítjuk, akkor nem marad más lehetőség, mint a személytelen (a kollektívum szintjén személytelen) történelmi-szociológiai tényezőkben, sajátosságokban keresni a magyarázatot.

Kezünkben van egy könyv, amely nagyon határozottan nem filo- és nem anti-, és a jobban menés árnyalásában és értelmezésében, valamint a magyarázó elméletek kritikai megközelítésében nagyon jól teljesít, de az új magyarázó tézis tekintetében nem annyira meggyőző. (Bolgár Dániel: *Miért éppen a zsidók? A zsidó siker és*

kudarc feltalálása Magyarországon, Corvina, Budapest, 2024, 544 o.)

A zsidókról, pontosabban a zsidónak tartottakról való tárgyyszerű beszéd esélyei nőnek, legalábbis Európában. A holokauszt távolodik, tetesei, nagykorú túlélői gyakorlatilag már kihaltak. Európában zsidók már sehol nincsenek jelen olyan számban és helyzetben, hogy a társadalom állapotára való erőteljes hatásuk széles körben elhithető legyen. Igaz, hogy az antiszemitizmushoz nem kell zsidó, de ahhoz azért mégiscsak kell, hogy az antiszemitizmus a társadalomban jelentős mozgósító erő legyen. A világi zsidópártiság, zsidóellenesség ma már nem egy európai társadalmon belüli viszonyokról szól, hanem általában kapitalizmusról (imperializmusról), kommunizmusról, globalizmusról, és mindegyiknek a Közel-Keletről.

Arról tehát, hogy a mítoszokon túl egy ország, jelesen Magyarország életében milyen szerepet játszottak a zsidók, amikor még mennyiségileg is, minőségileg is számottevő mértékben voltak jelen – a magyarországi vészkorszak előtt –, egyre jobb eséllyel lehet tárgyszerűen beszélni.

Egyre többen vannak abban a lélektani és társadalmi helyzetben, hogy ezt megtehetik. Zsidók és nemzsidók, se-nem-zsidók-se-nem-nemzsidók, zsidók-is-nemzsidók-is egyaránt. Bolgár Dániel könyvének első értéke, hogy ezt a „se nem, se nem”, „is-is” állapotot a bevezetésben megjeleníti, amikor először leírja, hogy tekintse őt az olvasó zsidónak, majd azt, hogy ne tekintse őt annak, és hogy „végül is teljesen mindegy”.

A szerző idézi Isaac Deutscher szavait arról, hogy miként zsidó ő, miközben nem is hívő, nem is világi zsidó nacionalista, és nem is tekintti a zsidót vérségileg meghatározott fajnak: „Zsidó vagyok azonban annak erejénél fogva, hogy feltétlenül szolidáris vagyok az üldözöttekkel és elpusztítottakkal. Zsidó vagyok, mert a zsidó tragédiát a magam tragédiájának érzem.”

Én még ebben a deutscheri értelemben vagyok zsidó, a nálam nagyjából két évtizeddel fiatalabb szerző azonban erről már azt írja: „Ha azonban az én nemzedékem hivatkozik a zsidó szenvedésekre önmeghatározásakor, olyasmit használ arra, hogy regényes identitást nyerjen, ami nem történt és nem is történhetett volna meg velem. Azt hiszem, nekünk ez alapján zsidónak lenni inkább felfuvalkodottság, öntetszelgés lenne, mintsem együttérzés. Nem érzem magam a zsidó szenvedések letéteményesének.”

Bizony valamelyest találva éreztem magam, amikor ezt olvastam. Deutscherrel ellentétben velem sem történhetett volna meg az, ami a holokauszt zsidóságával megtörtént, viszont én legalább átérzhettem, hogy a létezésem egy nő ugyancsak valószínűtlen túlélésének köszönhető, s már születésem előtt elpusztíthattak volna. 1975-ben azonban, amikor Bolgár Dániel született, már nem nagyon voltak a túlélők között termékeny korban lévő nők, és ez a másodfokú érintettség is elhalványodott már. Neki már csak azért kell írnia arról, hogy éppenséggel zsidónak is lehet őt nézni, nehogy az a látszat keletkezzék, hogy valamit titkolni akar.

Nem véletlen, hogy az öntudatos zsidók ma Magyarországon vagy visszakapaszkodnak a hitbe, vagy legalábbis a felekezetbe, vagy/és Izrael távoli nacionalistái. Mi, deutscheri zsidók egyre kevesebben vagyunk. Ami nem is baj.

Mindenesetre Bolgár esetében ez a felemás érintettség éppen megfelelő mérték az érdekeltséghez is, az elfogulatlansághoz is.

Bolgár Dániel ugyan kimutatja, hogy a zsidóknak összességében nem ment annyival jobban, mint ahogy azt a nemzsidók és a történészek jelentős része gondolja (pár évvel ezelőtt vitába is keveredett e tárgyban Ungváry Krisztiánnal), de azt nem vitatja, hogy jobban ment nekik, és éppen ennek az okát kutatja. Arra az eredményre jut, hogy a zsidó sikerek oka „a róluk folytatott képzelgésben rejlett”. Azt képezelegtek a zsidókról, hogy Weöres kisfiújának szóhasználatával a seggükben is fejük van, észben erősebbek, testben viszont gyengébbek a nem zsidóknál. Ez az előítélet jelent meg az értékelésükben az iskolában, a munkaerőpiacon, ebből keletkezett az előnyük azokon a pályákon, amelyeken a fejüket használják az emberek, és így jutatta a többség, az erősebb fél előnyhöz önmaga rovására a gyengébbet, a megvetettet, a zsidót.

Még visszatérünk rá, miként és milyen eredménnyel igazolja a szer-

ző a tézisést, előbb azonban nézzük meg a könyv példáival, miként alakult a zsidókról alkotott kép.

A felvilágosodás a zsidóban mindegyelőtt a felvilágosult polgár ellentétét látta. „Ön a zsidóságban nem fog mást találni, mint egy tudatlan és barbár népet, amely hosszú idő

óta a legpiszkosabb fősévénységet a legutálatosabb babonával és legyőzhetetlen gyűlölettel párosítja mindazokkal a népekkel szemben, akik megtűrik és gazdagítják őket.” Így ír Voltaire filozófiai szótárában a zsidókról, viszont a tolerancia erényét hirdető liberális gondolkodóként úgy véli – számos kortársával ellentétben –, hogy a zsidót, bármilyen undorító, nem elpusztítani, hanem felemelni kellene, hogy „számító állatokból” „gondolko-

dó állatokká” váljanak. Ennek esélyét illetően azonban Voltaire peszsimista volt. Ellentétben Eötvös Józseffel, aki *A zsidók emancipatioja* című 1840-ben keletkezett művében azt fejtegeti, hogy Voltaire-nek ugyan igaza van mindabban, amit a zsidókról ír, valóban, kellemetlen, visszataszító népség, mely az ostoba talmudi előítéleteihez ragaszkodik, s „becsülete nem vala”, de úgy véli, a zsidók nem önhibájukból ilyenek, hanem a keresztények miatt, akik kitesztették és megtaposták őket. Ám ha a keresztények meglátják bennük a felkarolandó szerencsétlen nyomorultat, akkor a nemzetbe való

BOLGÁR DÁNIEL

MIÉRT ÉPPE A ZSIDÓK?

A ZSIDÓ SIKER ÉS KUDARC
FELTALÁLÁSA MAGYARORSZÁGON

CORVINA

Bolgár Dániel Miért éppen a zsidók? *Corvina Kiadó, 2024. 5192 forint.*

befogadásuk, az együttérzés megjavítaná őket, és beilleszkedhetnének a polgárosuló társadalomba.

Ez a beilleszkedési diskurzus volt az uralkodó, annak követelményeit támasztották – ki milyen arányban, ki mennyi reménnyel – a többséggel és a zsidósággal szemben egészen addig, amíg meg nem jelent a polgárosuló, iparosodó társadalomban a sikeresen, a többségnél – a többség többsége szerint – eredményesebben beilleszkedő zsidó polgár.

Ettől kezdve a diskurzus kettévált. A polgári világon kívül, a gettóban, a falvakban, a hászidok világában élő, a galiciáner, a pólisi zsidó maradt a tudatlan, barbár, бүдös, primitív módon nyereszkes kvázi állapotban, az integrálódott (vagy már eleve „integráltan” bevándorló) zsidó polgár körül pedig kialakult a térfoglaló diskurzus.

Ennek úttörői voltak az egységes Németország megszületése utáni években Heinrich von Treitschke és Wilhelm Marr, aki megalakította az Antiszemita Ligáját azzal a céllal, hogy megakadályozzák Németország teljes elzsidósodását, és a térfoglaló szemtelen szemitákat „a számarányuknak megfelelő helyzetbe” szorítsák vissza.

Velük egy időben Magyarországon is megjelent ez a diskurzus. 1875-ben fellépett az antiszemita politika első vezéralakja, Istóczy Győző azzal a tézissel, hogy a zsidók olyan hatalmas, támadó kasztot alkotnak, melynek törekvése „a vagyonaránytalanság napról-napra nagy dimenziókban növelésére” irányul, mely diktatori hatalomra tett szert közgazdasági téren, ezt más területekre is igyekszik kiterjeszteni, és ez a tendencia a többség elnyomásával

fenyeget. Nem Istóczy volt az első. A *Religio* című katolikus lap már egy évvel korábban megírta, hogy a zsidó „az úr a kereskedelemben, a sajtóban, ő uralkodik az egykori urak, a nemesek felett... nekik áll szolgálatukra az országban minden, mint ha csak ők ontották volna véreket a honfoglaláskor”. Magyarország „az alkotmányos aera” (vagyis a kiegyezés) óta „zsidó ország”.

Ekkor Magyarországon ez a térfoglaló diskurzus még marginális volt, de idővel a közvélekedés centrumába került.

A zsidó „addig hajlongott, míg görbe nem maradt a háta”, „gyakran kistermetű, vézna, gyöngé; alakja szárnalmas, vékony, elcsenevészett”. „Nincs faj, melyen ily kevéssé látzanának az erő jelei.” Ezt egy Anatole Leroy-Beaulieu nevű francia történész írta, aki nem anti-, hanem nagyon is filozemita volt, aki szenvedélyesen védelmezte a zsidókat az antiszemitákkal szemben, s amennyire lesújtó véleménye volt a fizikai adottságaikról, annyira nagyra becsülte a szellemi képességeiket: „És ha az embernek egyik fő sajátossága, hogy eszes, okos lény, akkor az emberek közül a zsidó a legemberibb.” Amennyire elgyöngítette a sok megpróbáltatás a testét, annyira „megedzette értelmét és finomította az agyvelejét”.

Bolgár Dániel idézetek tömegét hozza anti- és filozemitáktól, zsidóktól és nem zsidóktól annak bizonyosságául, hogy mennyire elterjedt volt az okos és nyamvadt zsidó képzelet. Trefort Ágoston is a zsidó éles eszét állítja párba a gyakorlatlan és piszkos testével, a fizikai munkától való idegenkedésével.

Arányi Lajos, a rudnói csodadoktor megállapította, hogy az általában koszfészekben élő zsidó „minden egyéb ember közt... a legrútabb”, ahol „torzarczot látunk, azt szentül zsidónak tarthatjuk”, viszont „általában véve igen szép ésszel bír”, csak persze rosszra használja. Keleti Károly is, a millennium reprezentatív kiadványában az etnográfiai fejezetet író Hermann Antal is úgy vélte, hogy az eszesebb és gyöngébb zsidó és az erősebb, de kevésbé eszes magyar keveredésével, „a magyar és zsidó vegyülékével”, amelyet a polgári házasság intézménye lehetővé tesz, „olyan fajt nyernénk a hazának”, amelyben „értelem és erő, munkaképesség és mozgékonyág egyesül”.

A puhány okostojás zsidó képzete a térfoglalási narratíva, illetve problémaérzékelés keretében tett szert jelentőségre, de már a térfoglalási narratíva előtt, a 19. század első felében felbukkant. Széchenyi István például már 1844-ben azzal érvelt a zsidók emancipációja ellen, hogy „ki a nemzetiségét őszintén pártolja, lehetetlenség, hogy most olyan elemnek, melynek több intelligentiája, több szorgalma van... kedvezéseket nyújtson”. Bolgár szerint „Széchenyi a reformkor »szerencsétlen és elnyomott« bolygó zsidójában meglátta a későbbi bankigazgatót”.

Az idézetek tömegének súlya alatt el kell fogadnunk Bolgár tézisének azt az elemét, hogy a puhány okostojás zsidó képzete igen elterjedt volt és hatott a társadalmi folyamatokra.

De vajon képzet volt-e ez, vagy objektíven kimutatható szellemi fölény? Illedelmes, antirasszista

zsidó manapság tartózkodik attól, hogy egy származási csoportot ebben a tekintetben kollektíve mások fölé emeljen. Egyrészt azonban nem minden zsidó ilyen illedelmes (különösen ha arabok viszonylatában beszél a zsidókról), másrészt pedig az illedelmesek egy részében is ott rejtőzködik hallgatólagosan ez a meggyőződés, ami a zsidónak tekintett szellemi, kulturális eredmények demonstratív emlegetésével tör ki belőle.

Bolgár alapos áttekintést ad azokról a kísérletekről, amelyek akár a kiemelkedő intellektuális eredményeket elérő személyek, vagyis a zsenik vizsgálatával, akár a fajmérettel, akár IQ-tesztekkel igyekeztek kimutatni, hogy a zsidók okosabbak, mint a nem zsidók.

Úgy találta, hogy ezt semmi nem igazolja. A zsenik száma nem sokat mond az egész populációról. Ha például a zsidók felülreprezentáltságával érvelne valaki a Nobel-díjasok között, akkor arra az eredményre kellene jutnia, hogy az amerikaiak a legokosabbak a világon, a férfiak pedig sokszorta okosabbak a nőknél, és például sok nemzet férfi tagjai is okosabbak a zsidó nőknél. Czeizel Endre és munkatársai vizsgálatával kapcsolatban, miszerint a zsenik között a zsidók ötszörösen felülreprezentáltak, kimutatta a vizsgálat módszertani gyarlóságát. A Magyar Életrajzi Lexikonból vett névsorban például a zsidó szellemi kiválóságok negyede kommunista káder, illetve mártír volt, akik nem feltétlenül a kiemelkedő szellemi képességeik miatt kerültek bele a pártállamban szerkesztett lexikonba. Ráadásul nem is tartották magukat zsidónak.

Az IQ-mérések kulturális megha-

tározottsága közismert. Sokkal inkább a társadalmi alkalmasságot, a társadalomban való sikeres szereplés valószínűségét méri, mint az elme élességét, de a zsidókat megkülönböztető IQ-vizsgálatok egy részében nem is a zsidók mutatkoztak a legjobbnak, s ahol igen, ott sem olyan nagy a különbség, a mintavétel pedig egyébként is esetleges.

A fejméricskélésről ne is beszéljünk.

Röviden, nincs objektív bizonyíték arra, hogy a zsidók átlagosan okosabbak lennének vagy lettek volna a nem zsidóknál.

Az okossággal ellentétben az iskolázottság nagyon jól és teljesen objektíven mérhető, legalábbis az izraelita felekezettől ki nem lépett zsidók esetében a vészkorszakig, tehát abban az időszakban, amikor a tanulók felekezeti hovatartozását hivatalosan nyilvántartották.

Minden adat azt mutatja, hogy a zsidók az átlagnál sokkal iskolázottabbak voltak még a numerus clausus bevezetése után is. „A dualista kori Magyarországon több mint hatszor, a trianoni Magyarországon közel három és félszer nagyobb esélye volt a zsidó fiataloknak a középfokú iskolázásra, mint a keresztényeknek.” „A középiskolai leérettségizés valószínűségében valamivel annál is nagyobb különbség volt zsidók és nem zsidók közt, mint a középiskolába járásban.” Ami a felsőoktatást illeti, „1900-ban a hallgatók 28,4 százaléka, a numerus clausus bevezetése, majd 1928. évi módosítása után, az 1929/1930. tanév második félévében 9 százaléka volt az izraelita.” Ekkor a teljes lakosság kb. 5 százaléka volt izraelita. Ráadásul

nem kevés zsidó tanult a numerus clausus miatt külföldi egyetemeken, és ők nem szerepelnek a kimutatásokban, miként a kikeresztelkedettek sem, kiknek körében aligha volt alacsonyabb a magasabban iskolázottak aránya. „1930-ban a zsidó népesség 3,1 százaléka volt diplomás, a nem zsidóknak 0,9 százaléka.”

A szerző erre itt nem tér ki, de ez az adat jól mutatja, hogy milyen könnyű valós tapasztalatok alapján teljesen téves következtetéseket levonni egy kollektívumról. Az a tapasztalat, hogy sokkal gyakrabban ütközhetnek zsidóba az emberek, ha diplomás figurák között járnak, mint ha más közegben mozognak, arra a következtetésre vezethet, hogy ezek a zsidók bezzeg megszerzik a diplomát, amire a szegény kereszténynek oly kevés esélye van. Holott egy harminchárom fős reprezentatív zsidó mintába összesen egy diplomás zsidó fért volna bele a zsidótörvények előtti időszakban, a többi harminckettőnek nem állt módjában vagy/és szándékában diplomát szerezni.

Hasonló „érzéki csalódást” okozhat az értelmiségi és mezőgazdasági munkát végző zsidók aránya 1900-ban. Ebben az évben Magyarországon a szabadfoglalkozású értelmiségi keresők 27,3 százaléka volt zsidó. Ez többszörös felülreprezentáltságot jelentett. Az őstermelőknek viszont csak 0,6 százaléka volt zsidó, ami óriási mértékű alulreprezentáltságot jelent. Értelmiségi keresők között járva az ember igen gyakran bukkant zsidóra, az őstermelők között pedig csak igen ritkán. Holott a zsidó keresők között sokkal nagyobb arányban voltak őstermelők (9,7 százaléka), mint értelmiségiek (5,7 százaléka). Egy százfős reprezentatív zsi-

dó mintába bekerülhetett volna tíz őstermelő és hat értelmiségi. Csak éppen az a hat igen jól láthatóan „foglalt teret” a vékony értelmiségi rétegben, míg az a tíz őstermelő eltűnt a földet művelők hatalmas tömegében.

A „személyes tapasztalat” tehát azt mutatta, hogy a zsidó sokkal inkább értelmiségi, mint paraszt, holtly egyáltalán nem ez volt a helyzet.

Annak a kérdésnek, hogy miért ment jobban a zsidóknak, annyi a súlya, amennyivel tényleg jobban ment nekik. Ebben a tekintetben már lezajlott egy többfordulós vita Ungváry Krisztián és Bolgár Dániel között Ungváry A Horthy-rendszer mérlege című könyve kapcsán. A vita során mindkét fél álláspontja finomodott. Bolgár Dániel könyvének idevágó fejezetében hosszán foglalkozik azzal, mennyire megalapozatlanok azok a Horthy-korszak antiszemita szakembereitől Ungváry és mások által átvett becslések, miszerint a nemzeti vagyon 20-25 százalékát birtokolta volna a lakosság 5 százalékát kitevő zsidóság. Ungváry azonban már Bolgár Dániel kritikái megjegyzéseire adott válaszában (Múltunk, 2015/4.) sem ragaszkodott ezeknek a minden bizonnyal valóban túlzó becsléseknek az elfogadásához, viszont számos kritikái megjegyzést tett Bolgár állításaival kapcsolatban.

A részgazságok valamiképpen megoszlanak a vitatkozó felek között, de ezek elosztására kompetencia híján nem vállalkozom, csupán azt jegyzem meg, hogy a vitatkozó felek más célok szerint szelektálják, illetve értelmezik a rendelkezésre álló adatokat. Bolgárnak az a nagyon is

jogosult törekvése, hogy a leginkább szembevetendő valóságselemek mögött megkeresse a teljes zsidó népesség helyzetét árnyaltan jellemző tényeket, adatokat. Ungváry Krisztián, Kádár Gábor, Vági Zoltán figyelmének középpontjában viszont az áll, hogy a zsidók magyarországi üldözésének motívumai között a zsidótörvényektől a holokausztig milyen szerepet játszottak az újracsizható javak és pozíciók. Ebben a tekintetben pedig a zsidók számarányának a nagyon gazdagok, illetve a módosak, a kifosztásra leginkább „érdemesek” körében nagyobb súlya van, mint a szegény zsidók beszámításával előálló átlagnak. A zsidóüldözés társadalmi fogadtatásában is nagyobb szerepe van a látható vagyonnak, mint a rejtőzködő szegénységnek. Azt pedig Bolgár sem tagadja, hogy a nagyon gazdagok körében a zsidók igen jelentősen felülreprezentáltak voltak.

Végül is Bolgár úgy összegez, hogy „a zsidók tényleg nagyobb anyagi és biológiai jólétben éltek a nem zsidóknál”, csak nem annyival nagyobbban, amennyivel gazdagabbnak híresztelték és híresztelik őket ma is. Ez így stimmel. Bolgár a zsidó egzisztenciális siker okait keresi a könyvében, tehát nagy bajban is lenne, ha ennek a sikernek a létezését cáfolná.

A szerző sorra veszi a zsidó sikert magyarázó elméleteket, és valamennyit azzal az ambícióval bírálja, hogy megtisztítsa a terepet a saját elmélete előtt. Ez egyrészt hasznos törekvés, hiszen nincs tökéletes, végleges és önmagában elégséges magyarázat, s az eddigi elméletek bemutatásával, elemzésével a szerző igen értékes és tanulságos munkát

végez el, másrészt viszont az ambíció, amellyel ezt a munkát végzi, megfosztja a bemutatott elméletek arra érdemes részét a részgazságitól, s olykor erőltetett cáfolatokhoz vezet.

A magyarázó elméletek hosszú során nem tudunk végigmenni, csak néhány példát ragadunk ki.

A vallási intellektualizmus szerepének cáfolata például kifejezetten gyenge. Ennek az elméletnek az a lényege, hogy a zsidó vallási gyakorlattal, a hagyományos zsidó életmóddal, normákkal együtt járó alfabétizmus, szigorú tanulási kötelezettség összefügg a modern korban a zsidók magasabb iskolázottságával, szélesebb körű nyelvtudásával s mindezek egzisztenciális előnyeivel. Ezt elég snassz azzal cáfolni, hogy voltak, akik ennek az elméletnek elmentmondtak (ilyenek minden elmélettel kapcsolatban vannak), s hogy voltak, akik a hédert és a jesivát történelmietlenül hasonlították össze későbbi korok intézményeivel és leszólták, hogy voltak, akik nem látták meg a vallási és világi tanulmányok közötti összefüggést magának a tanulásnak a gyakorlatában.

Még kínosabb azzal cáfolni a legjelentősebb amerikai kultúrantropológusok kutatási eredményeit a közép-európai stettlök világáról, abban a tanult ember kiemelkedő értékeléséről, hogy a vészorkorszak után, a stettlök elnéptelenedése után már csak Amerikába került adatközlőkre lehetett támaszkodni. Bolgár föltételezi, hogy ezek az adatközlők a bevándorlást korlátozó jogszabályok előtt, több évtizeddel korábban kerültek Amerikába, s csak azért emlékeznek úgy, ahogy emlékeznek, hogy a zsidók értékeit az

amerikaiak értékeihez hasonlóknak mutassák. Azonban a korlátozások ellenére a vészorkorszak alatt és után is érkeztek zsidók az Egyesült Államokba, s bőven lehetnek ilyenek az adatközlők között.

Az is erőltetett érv a vallási intellektualizmus ellen, hogy a kevésbé vallásos vagy hitehagyott zsidók sikeresebbek, hiszen az évezredek tanulási kultúrájának hosszú távú, a világi életre adaptálható hatása van. A sokkal magasabb fokú iskoláztatásra Bolgár egyáltalán nem kínál alternatív magyarázatot a vallási intellektualizmus helyett.

Hasonlóképpen érvel a szerző azon elméletek ellen, melyek szerint az elvilágiasodott, a saját közegéből kiszakadt, de a többségi közegen is kívül álló zsidó mindkét közeg szellemi kötöttségétől, preconcepcióitól, előítéleteitől szabadon használhatja az eszét. Lehet és muszáj neki elfogulatlanabban, tárgyyszerűbben és eredetibben gondolkodnia, képesebb és nyitottabb az innovációra, ezért sikeresebb. Bolgár szerint ebből az következne, hogy minél több idő telt el a gettót körülvevő kulturális válaszfalak leomlása óta, minél kevésbé számítanak outsidersnek ezek a „peremzsidók” a gettón kívüli világban, annál kevesebb eredeti gondolkodást, innovációt igénylő produktumot mutathatnának fel a zsidók, s mivel ez nem így van, ezt az elméletet is elvethetjük. Csak hát itt sem számol azzal, hogy a peremlében kifejlődött intellektuális magatartások átöröklődnek, az előítéletektől szabadulni törekvő, a kreativitást központi értékke emelő, a kritikai szemléletet megkövetelő intellektuális tradíció keletkezik, ami persze egyáltalán nem fogja át a zsidóság

egészet, messze túl is terjed a zsidóságon, de amelyben a zsidó jelenlét erős.

Természetesen a kereszténységből kiszekularizálódott nemzsidók is kerülhettek ilyen peremhelyzetbe, csak nyilván kisebb részt alkottak a nemzsidóságon belül, mint a peremhelyzetbe kiszekularizálódott zsidók a zsidóságon belül.

A zsidó eredményességre adott magyarázatok áttekintése után ezt az összegzést kapjuk: „Szemlénk végére érve láthatjuk, igazából fogalmunk sincs, hogyan keletkeztek a zsidó előnyök. A soktényezős magyarázatok szerzői ennek belátásából indulnak ki, és úgy próbálják menteni a menthetőt, hogy a bizonytalan érvényességű indoklásokból minél többet egybehalmoznak. Ötlettárakról van tehát szó.”

Így szólja le a szerző a kérdés egyetlen érvényes megközelítési lehetőségét.

Hiszen a Bolgár által elvetett magyarázatokról – nem számítva a faji és transzcendens alapúakat – azt mondhatjuk, hogy elégségesek ugyan nem, de részlegesek nagyon is lehetnek. Annál is inkább, mert zsidó siker alatt egymástól ugyancsak különböző jellegű, mértékű, sokféle helyzetben, helyen lévő zsidók sikerreit kell érteni és értelmezni. A részleges magyarázatok összegyűjtése pedig nem ötlettár, azért sem, mert kifejtett elméletekről és nem holmi ötletekről van szó, és azért sem, mert ezek kapcsolódhatnak is egymáshoz.

Feltűnő, hogy az utóbbi idők egyik jelentős elméletéről Bolgár tudomást sem vesz. Maristella Botticini és Zvi Eckstein könyvéről van szó (Kiválasztott kevesek. Hogyan formál-

ta az oktatás a zsidó történelmet? 70–1492., Napvilág, Budapest, 2021, 376 o.). Erről magam is írtam A zsidó sikertörténet eleje és vége címmel a Mozgó Világ 2021/12. számában.

Pedig Bolgár tud erről a könyvről (ha a magyar kiadásról nem is). A szerzőpáros több tanulmánya is szerepel az irodalomjegyzékében, de csupán egy helyen utal rá, s ott az egyik elmélet cáfolatához használja fel.

Holott ez a könyv éppen azt példázza, miként kapcsolódnak össze a zsidó sikert támogató egyes tényezők, és hogyan változik ezek hatása az időben.

Botticini és Eckstein éppenséggel úgy ír a vallási intellektualizmusról, a talmudi korban érvényesített taníttatási kötelezettségről, mint ami kifejezetten hátrányt jelentett a túlnyomórészt mezőgazdasági termeléssel foglalkozó zsidók számára, hiszen jelentős terheket rótt rájuk, miközben egzisztenciális haszna nem volt. Nem kis részben ez a kötelezettség volt az oka annak, hogy a zsidóság lélekszáma a töredékére esett vissza, és a zsidók többsége felszívódott abba a többségbe, amelyben ilyen kötelezettségek nem terheltek.

A tanulási gyakorlat, az írástudás, a nyelvtudás viszont hatalmas előnyt jelentett abban a korban, amikor kialakult a hatalmas, egybefüggő arab birodalom, amelyben a zsidóság előnyei érvényesülhettek. Nem pusztán az írástudás, hanem a szerződések rögzítése, a megállapodások kikényszeríthetősége, a fejlett(ebb) jogszolgáltatás, a kapcsolati rendszer fejlettsége, kiterjedtsége által. Korok és helyek szerint különböző mértékben érvényesülhettek vagy

éppen nem érvényesülhettek a zsidó előnyök, nőtt vagy csökkent a zsidóság jóléte és lélekszáma.

Botticini és Eckstein könyvéből az is kiderül, hogy a „zsidómegmaradás törvénye”, amelyről a könyv egyik fejezete szól, történelmi léptékben nem érvényes. Pedig Bolgár hosszan sorolja, milyen sok történész, közíró, életrajzíró erősíti meg a zsidómegmaradás törvényét, vagyis azt, hogy akármennyire integrálódik, asszimilálódik a zsidó, még ha át is tér, még ha nem zsidóval köti is össze az életét, még ha el is dobja zsidó identitását, akkor is meg lesz különböztetve zsidóként.

A többi kisebbség be tud olvadni a többségbe anélkül, hogy megkülönböztetnék, a zsidó pedig nem.

„A zsidók úgy néznek ki, mint »mi«, úgy beszélnek, mint »mi«, ugyanolyanok, mint »mi«, csak nem »mi«. Objektíve azonos, szubjektíve különálló.”

Ez valóban így van – és fontos, hogy így van – egy adott történelmi korban. De nincs így egyáltalán a zsidóság több ezer éves történetében, amelyben többször is a töredékre csökkent a zsidóság létszáma akkor is, amikor nem irtották őket, amikor a létszámcsökkenés nem erőszak, hanem identitásváltás, beolvadás révén következett be.

A zsidómegmaradás törvénye alighanem rohamosan gyengül azok körében, akik nem akarnak megmaradni zsidónak vagy legalábbis nem fontos nekik, hogy zsidó gyökereik vannak. Ahhoz, hogy a társadalmilag megkülönböztethetetlen zsidót a társadalom megkülönböztesse, valamilyen intézményes politika, valamilyen tömegesen ható érdek kell. Ilyen pedig manapság a világ nagy

részén nincs. A megkülönböztetők aránya csökken, a zsidók egyre nagyobb hányada pedig rész-zsidó, fél-, negyed-, nyolcad-. Valahogy Imrédy Béla is kikerült a zsidómegmaradás törvényének hatálya alól, a zsidó dédapa leszármazottai valamikor olyan helyzetbe kerültek, hogy már nem tekintették őket zsidónak, és a dédunoka már nyugodtan űzhette a zsidófaló politikát, amíg az ellenlábasai le nem buktatták.

A mi családukban valószínűleg én vagyok az utolsó, aki közéleti hatású ténykedésekre való tekintettel még a zsidómegmaradás törvénye alatt állok. Ha asztalos volnék, valószínűleg már senkit nem érdekelne a zsidóságom. Nekem és a szüleimnek már teljesen mindegy volt, hogy zsidóval vagy gójjal alapítok családot. A gyerekeinknek pláne. A gyerekeink életében, párválasztásában, társadalmi megjelenésében az ő „félzsidóságuknak” már végképp nincs semmi jelentősége. Soha nem tapasztaltam semmit, soha nem hallottam tőlük semmit, ami erre utalna. A felmenőik zsidó sorsa szubjektíve érinti őket, de őket senki nem nézi, nem tartja zsidónak, legalábbis nincs ennek a világon semmilyen nyoma. Így nem marad meg a zsidó.

Bolgár Dániel hatalmas munkát fektetett bele abba, hogy bizonyítsa tételét, miszerint a puhány okostojás zsidó képzele jelentősen meghatározta a zsidók iskolai értékelését. Ennek a képzetnek a hatása alatt a tanárok a zsidókat felülértékelték a szellemi képességeket igénylő tárgyakban, és alulértékelték a testnevelésben. Azt, hogy a zsidók, pontosabban az izraelitaként bejegyzett diákok előnyét a szellemi

tárgyakban és hátrányát a tornában nem a teljesítmények különbsége, hanem az előítéletes értékelés okozta, a szerző azzal bizonyítja, hogy ez az előny eltűnik vagy legalábbis lecsökken, amint a zsidókat nem vegyes környezetben, hanem tiszta zsidó környezetben értékelik, ahol tehát a zsidókat és a nemzsidókat megkülönböztető előítélet nem hat. Ehhez egyrészt a vallástant lehet tekintetbe venni, másrészt a zsidó iskolák, zsidó osztályok és vegyes iskolák, vegyes osztályok eredményeit lehet összevetni.

Valóban kimutatható, hogy a zsidó előny vegyes környezetben nagyobb. A szerző tézise tehát igazolható, csak az a kérdés, hogy mekkora magyarázó ereje van ennek a zsidó siker tekintetében.

A kimutatható különbségek ugyanis féljegynél nemigen nagyobbak a legkirívóbb esetekben sem, az esetek többségében pedig sokkal kisebbek. És ebből is megmarad egy rész a tiszta zsidó környezetben, tehát csak a maradéka vélhető az előítéletes osztályozás hatásának. Fölöttébb kétséges, hogy az előítéletes értékelésből származó nem túl nagy különbségnek komolyabb magyarázó ereje lenne az egzisztenciális sikerekre nézve. Kivált, hogy a munkaerőpiacon, a kinevezéseknél születő döntésekben nem feltétlenül érvényesül ez az előítélet. Ott ugyanis más szempontok működhetnek, mint az iskolai értékelésnél.

Kutatásait summázva már Bolgár is csak részben tulajdonítja a zsidó iskolai sikerét az okos tojás képzetnek: „a zsidó sikert nem (csak) a zsidók és a keresztények eltérő színvonalú tehetsége vagy igyekvése hozta létre, hanem a közeg (is), amely a

teljesítmények értékelés közben a zsidók felsőbbrendű képességeiről ábrándozott.” (Kiemelések tőlem – RS.) Mindenesetre a könyv vége nem egészen harmonizál az elejével, hiszen a Bevezetőben még olyan kategorikus állításokat olvasunk, miszerint „a zsidók előnye a keresztényekkel szemben nem olyasmi, amire a zsidók és a keresztények rászolgáltak, hanem olyasmi, amit feltaláltak, tehát ami a fejükben az egymásról folytatott képzelgés során jött létre”. (Kiemelés az eredetiben.)

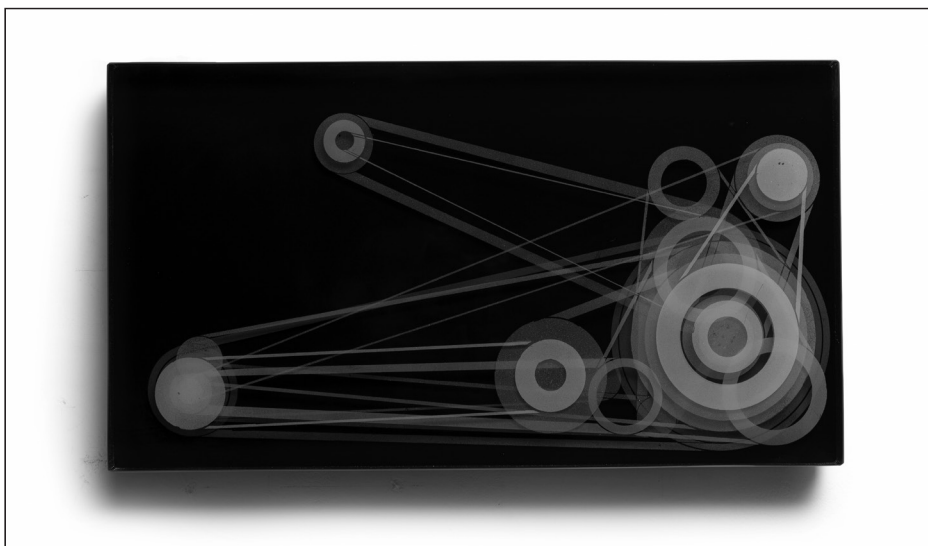
Az iskolai értékelésben nem volt legitim szempont az, amely a társadalompolitikában igen. Meglehetősen széles társadalmi támogatottsága volt, kiváltképp a Nagy Háborús a forradalmak után, annak, hogy a zsidó „térfoglalást” jogi, politikai, közgazdasági eszközökkel ellensúlyozzák, visszafogják, és ennek megfelelő személyi döntéseket hozzanak. Különböző érdekvédelmi szervezetek, az orvosoké, a mérnököké, a köztisztviselőké, a diákoké stb., azért harcoltak, hogy a különböző pozíciók elosztásában a nemzsidókat előnyben részesítsék a zsidókkal szemben képességeiktől függetlenül. Ezek a harcok meglehetősen durva formában folytak a húszas-harmincas években. Azt azonban nem gondolta senki, hogy a nemzsidókat az iskolai értékelésnél is előnyben kellene részesíteni. Az iskolában működhetett a puhány okostojás zsidó képzete, de az egzisztenciális harcokban nem. Ennek megfelelően szorultak ki vagy szorultak háttérbe a közhivatalok betöltésénél a megfelelő képzettségű zsidók, ezért voltak kevesen a köztisztviselők és az állami, hatósági szerepet betöltő orvosok, mérnökök között.

Bolgár Dániel kutatásai és elemzései a holokauszt előtti időszakra korlátozódnak. Arra a korszakra, amikor a származás, felekezeti hovatartozás szerinti kollektív jellemzés, értékelés magától értetődőnek számított. Amikor a individualizáció még messze volt attól a mértéktől, amelyet mára elért. Amikor még nem merült fel kétség azzal kapcsolatban, hogy lehet-e zsidó sikerről beszélni és annak okait kutatni annak alapján, hogy a zsidónak minősülők a sikeresség, eredményesség mértéke szerint másképp oszlanak el egy képzeletbeli skálán, mint a nem zsidók. Amikor még egyértelmű volt, hogy az a vagyon, amelyet egy zsidó birtokol, zsidó vagyon. Az a tér, amelyet egy zsidó elfoglal a társadalomban, a gazdasági életben, a kultúrában, a zsidóság által elfoglalt tér. A zsidó térfoglalás része. Az a befolyás, amellyel egy zsidó rendelkezik a közéletben, a politikában, zsidó befolyás.

De éppen ez a felfogás vált tarthatatlanná vagy kellett volna tarthatatlanná válnia legalább a vészidőszak után. Nemcsak az én kis házam nem zsidó vagyon, hanem Soros György hatalmas vagyona és befolyása sem az. Az én helyem a magyar sajtóban és történetírásban nem zsidó pozíció, hanem csak az enyém, amellyel semmilyen zsidó instancia nem rendelkezik, és nincs is rá befolyása. Sikereim nem zsidó sikerek, kudarcaim nem zsidó kudarcok.

Izraelben-Palesztinában persze ez nem így van. Ott a zsidó háza zsidó vagyon, a palesztin háza palesztin vagyon. Nem nézhetnek rájuk másképp, pláne nem Kelet-Jeruzsálemben vagy a ciszjordániai telepeken. De nincs is az úgy jól! És ameddig az olthatatlanul lángoló Közel-Kelet tragédiája szétsugárzik a világba, vissza is veti a belső és külső zsidó képet a sötét múltba.

De azért emellett mégiscsak érvényesül az individualizáció tendenciája a nagyvilágban.

Gáspár György: Love Machine (2022)